

Anta Montet-White: *Le Paléolithique en ancienne Yougoslavie. Préhistoire d'Europe 4, Éditions Jérôme Millon, Grenoble 1996. ISBN 2-84137-045-3. 268 strani.*

V Franciji v Grenoblu je začela izhajati serija "Préhistoire d'Europe", ki naj bi v francoščini zbrala vse danes dosegljive podatke in jih podala na najaktualnejši način. V posameznih knjigah naj bi bila "pays par pays" obsežena vsa Evropa. Tem naj bi sledila v zadnji knjigi sinteza evropskega paleolitika. Kot št. 4 te serije je ga. Anta Montet-White napisala knjigo z naslovom: *Le Paléolithique en ancienne Yougoslavie*. Izšla je novembra 1996 in dobili smo jo junija 1997. Na platnicah knjige je podatek, da je avtorica "Professeur d'Anthropologie à l'Université de Kansas (USA)" in da je kopala najdišča Kadar, Lušiči in Zobište v severni Bosni.

Že prvi stavek uvoda zadene kot strela z jasnega. Ga. Montet-White takole začenja: "L'ancienne Yougoslavie, qui comprend aujourd'hui les républiques de Slovénie, de Croatie, de Bosnie et de Serbie, la Macédoine et le Monténégro, ..." Knjiga ima letnico 1996. Že od leta 1991 so samostojne države Slovenija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina ter Makedonija. Srbija in Črna gora pa sta ostali skupaj in tvorita "aujourd'hui" peto samostojno državo Zvezno republiko Jugoslavijo.

Že pri začetnem listanju je bilo opaziti veliko število prapovpisnih napak. Preden preidemo na vsebino, jih po podrobnejšem pregledu cele knjige lahko strnemo v dve skupini: napačno pisana imena naših raziskovalcev in napačno pisana imena naših najdišč. Priključiti moramo še večkrat napačno geografsko prikazovanje dežele.

Navada je, da imen ne spreminjamo, ampak pišemo taka, kakršna pač so. Posamezne napake se vedno zgodijo. Morda lahko to velja za avstrijskega botanika, ki se piše Zittel, in ga je morda tiskarski škrat spremenil v Zitter. Toda v obravnavanem besedilu je napak toliko, da to niso napake, ampak gre za prav ignorantski odnos do narodov, ki tod prebivajo. Največkrat zamenjuje c in č. Pravilno je napisala le imeni Gorjanović in Vuković. Avtorici se zdi najenostavneje, da akcent ali strešico kar spusti. Teh napak je mnogo preveč, da bi jih navajali s citati in stranmi. Zato navedimo le napačno pisana imena: Boce Cecuc, Cvijic, Dimitrijevic, Jovanovic, Kravanic, Markovic-Marjanovic, Mihailovic, Pamic, Radovanovic, Radovcić, Srejovic, Zujovic, Brunacker (pravilno je Brunacker). Srečko Brodar je malokrat omenjen, toda ime ni niti v enem primeru pravilno napisano. Avtorica piše Sesklo Brodar. Kaj bi rekli Francozi, če bi nekdo v knjigi o paleolitiku Francije namesto o Henriju dosledno pisal o Halamu Breuilu?

Hudo je tudi z geografskimi imeni in imeni najdišč. Ker se večkrat ponavljajo, je teh napak še mnogo več kakor pri imenih avtorjev. Zato navedimo brez citatov le napačno pisana imena in njihovo pravilno obliko: Posnojna = Postojna, Ovča Jama = Ovčja jama, Parska Golobina = Parska golobina, Prvka = Pivka, Pivca = Pivka, Županov Spodmol = Županov spodmol, Jama v Loži = Jama v Lozi, Lukenska Jama = Lukenjska jama, Šandalija = Šandalja, Divje Babe = Divje babe, Sebrelje = Šebrelje, Sostanj = Šoštanj, La Zagorije = Hrvatsko zagorje, Brac = Brač, Bacho Kiro = Bačo kiro, Modrica = Mokrica (mišljena pa je Mokriška jama), Maldec = Mladeč, Velika Pečina = Velika pečina, Veterniča = Veternica, Veterniča = Veternica, Malasina Stijena = Mališina stijena, Jerinim brdo = Pečina pod Jerininim brdom, Crni kal = Črni kal, Maraskova Zijalka = Marovska zijalka, Marovska Zij = Marovska zijalka, Nijivice = Njivice, Mornova Zijalka = Mornova zijalka, Matzazeve Kamre = Matjaževe kamre, Vlsac = Vršac, Vlasac = Vlasac, Ciganska Jama en Cargnole = Ciganska jama, Voca = Donja Voča, Zlotška Pečina = Zlotska pečina, Zarilac = Zarilac, Jama pod Herkovime Pečini = Jama pod Herkovimi pečmi. Mnogokrat se ponavlja, da preprosto izpusti drugi del imena. Npr. ime najdišča je kar naenkrat "Županov", "Postojnska", "Betalov", itd. Ko našteva kraje s pe-

lodnimi diagrami, piše: "... les diagrammes de ... Igu et Bevkah (Šercelj 1963)". Kakšna imena bomo šele dobili, če jo bo kdo citiral.

Geografskih napak je tudi precej. Na str. 72, ko govori o predalpskem področju, označi pokrajino napačno kot Zagorije in doda v oklepaju "Karst de Croatie". V Hrvatskem Zagorju so tudi manjša kraška področja, toda če rečemo na splošno hrvatski kras, si bo vsak predstavljal Dinarsko gorstvo. Na strani 119 piše: "... Bacho Kiro et de Temnata et des autres sites de la Banat roumaine". Temnata najbrž pomeni Temnata dupka, ki tako kot Bačo kiro ne leži v Romuniji, ampak v Bolgariji. Na str. 73 piše: "... Jerinim brdo, ... au sud de la Serbie". Hribček se imenuje Jerinino brdo, pravilno ime najdišča pa je Pečina pod Jerininim brdom. Leži blizu Kragujevca v Šumadiji, ki je Srbi nikakor ne štejejo za južno Srbijo. Ko govori o aurignacijskih postajah Jugoslavije, je na str. 47 napisala: "... l'implantation aurignacienne au sud-est du bassin pannonicien." Pravilno bi bilo: na jugozahodu. Na str. 17 našteva postaje v okolici Postojne, kamor po njenem mnenju spadajo tudi Babja jama, ki je pri Dobu, Matjaževe kamre, ki so blizu Rovt, in Lukenjska jama, ki je v bližini Novega mesta. Ker je blizu morja, se ji je zdelo logično napisati "... petit bassin formé par la Pivca et ses affluents, coulant en direction de l'Adriatique" (str. 38), kar ne drži, ker teče po mnogo daljši poti v Črno morje. Podobno (str. 73): "... bassin de Postojna ..., que la vallée de la Pivca et de la Soca relie à l'Adriatique." Čudno zveni tudi formulacija (str. 73) "Le corridor allant de l'Adriatique à la Pannonie par la vallée de la Save". Podatek na str. 39 "... Betalov Spodmol s'ouvre à 537 m d'altitude au dessus de la Pivca" seveda ne drži. Gre za nadmorsko višino. Za naše pojme prav nerazumljivim napakam se pridružuje navedba na str. 46: "... Kamniska Bistrica, ruisseau alpin tributaire de la Drave". Podobno na str. 47, govor je o Mokriški jami in Potočki zijalki, kjer je napisala: "Il faut souligner que les deux grottes alpines se trouvent dans le haut bassin de la Drave." Na str. 47 je pravilno napisano, da teče Krapinica v Savo. Že na naslednji strani pa je napisala: "Ces deux gisements, comme Krapina, se trouvent le long de cours d'eau affluents de la Drave." Na str. 120 je napisala: "... un bassin assez vaste, comme celui de Doboj, ou près de l'endroit où la vallée affluente rejoint celle de la Save, comme à Pečine." Kaj je s tem mišljeno, ni mogoče uganiti. Res prej govori tudi o Veliki pečini, toda Velika pečina ni Pečine.

V registru najdišč (str. 171) postavlja Mališino stijeno, Medeno stijeno in Odmut v Črno goro, čeprav so v Srbiji. Najdišče Mešič (pravilno Mesič), ki je tudi v Srbiji, pa v Bosno. Srbsko najdišče Kozluk je prenesla na Hrvaško. Na str. 72 je napisano "Malasina stijena, un abri situé aux confins du Monténégro et de la Serbie, au centre même des Alpes dinariques". Center dinarskega gorstva je precej daleč od Mališine stijene.

Prvi stavek uvoda smo že napisali. Malo dalje še na str. 7 je napisala: "à partir du golfe de Trieste, la route moderne, qui suit un ancien tracé naturel, remonte la vallée de la Pivca, traverse le bassin de Postojna et rejoint la haute vallée de la Save". Kdor pozna kraje, tako najbrž ne bi napisal. Po ugotovitvi, kako važen prehod je to, nadaljuje (str. 8): "Les chercheurs de Ljubljana et de Zagreb ont beaucoup travaillé sur ces gisements." V zahodnem delu Slovenije raziskovalci iz Zagreba res niso ničesar naredili. In še "c'est donc ... l'une des régions les mieux connues de l'ancienne Yougoslavie", kot da bi bilo takih regij več. Še na str. 8 je tale ugotovitev "Malheureusement, la vallée de la Drave est encore largement inexplorée". Na severni strani doline je nekaj apnenih otokov in v edini za raziskovanje primerni Jami pod Herkovimi pečmi je že bilo kar precej raziskovanja. Sicer pa je dolina Drave do Maribora, kjer se neha, urezana v kamnine, v katerih jame ne nastajajo. Že na str. 9 piše: "... mais c'est la découverte de Krapina (1899) qui fut le véritable point de départ de la rec-

herche dans la région, et des fouilles furent engagées dans plusieurs régions dans les années vingt et trente. Mais ce n'est qu'après la deuxième guerre mondiale que les travaux ont pris un essor plus important". Še vedno najvažnejša postaja Potočka zijalka je bila odkrita 1928, torej med obema vojnama, in to ne zaradi Krapine. Do druge vojne so bile odkrite in v celoti ali vsaj deloma raziskane v Sloveniji še postaje Njivice, Špehovka, Mornova zijalka, Kostnjeviča, Nevlje in Jama pod Herkovimi pečmi in edina na Hrvaškem Vindija (torej ne drži "dans plusieurs régions"). Široko uveljavitev je dosegel jugoslovanski (v resnici slovenski) paleolitik z odmevnim predavanjem S. Brodarja na INQUA kongresu leta 1936 na Dunaju, torej že pred drugo vojno.

V poglavju o zgodovini raziskav se vidi, da jo pozna zelo približno. Na str. 11 je napisano, da je F. Hofman v Zlotoski pečini "avait ramassé des pierres taillées". Malo dalje pravi za Prekonoško pečino, da sta J. Cvijić in Dj. Jovanović v njej našla "des outils en pierre". V delu M. Maleza in F. Osoleta, ki ga citira, je na strani 245 napisano za Prekonoško pečino "... aussi un artefakt", za Zlotosko pečino pa sploh nič o orodju. Iz enega artefakta je naredila "les séries d'outillages lithiques". Omeni še Žujovića, Moserja, Gorjanovića in Ostermana. V prvem odstavku (na str. 12) ponavlja, da izkopavanja v Krapini pomenijo začetek sistematičnih raziskovanj in da je to odkritje sprožilo raziskovanje paleolitika na področju nekdanje Jugoslavije. Trditve ni resnična. Čeprav je bila najdba izjemna in je bilo možno v tistem času reči, da je raziskovanje sistematično, je bilo to enkratno dejanje na začetku stoletja in mu ni sledilo nič. Podobno je bilo z drugim odkritjem madžara Kormosa leta 1911 v jami Bukovac (ki v knjigi sploh ni omenjeno) in je tudi ostalo brez posnemovalcev. V drugem odstavku govori o Zagrebu, Beogradu in Sarajevu, z imenom omeni pa samo "Sesklo" Brodarja. Odstavek konča s famoznim stavkom: "Mais il ne faut pas oublier que ce furent des personnages dotés d'un caractère difficile et autoritaire lié à une grande énergie, qui, par leur action, ont exercé une influence déterminante sur l'orientation de la recherche et sur l'interprétation des données." Kakšen nesmisel! Starejši niso imeli, niti niso mogli imeti nikakršnega vpliva, saj se za njimi raziskovanje ni nadaljevalo. Kakšen je bil Gorjanović, je popolnoma vseeno, ker ni imel nobenega kolega in nobenega naslednika. Danes še živi veliko ljudi, ki lahko potrdijo, da Srečko Brodar ni bil "težek". Tudi avtoritativni ni bil, kar je škoda, saj bi bilo to zlasti za delo v drugih republikah večkrat zelo potrebno in koristno.

Zgodovino nadaljuje s poglavjem "l'école de Zagreb". V prvem podpoglavju o Krapini govori o Gorjanoviću, o njegovi šoli pa nič, kar je razumljivo, saj je ni bilo. Sledi podpoglavje "Vindija", kjer omeni Vukovića in predvsem Maleza. V "L'école de Ljubljana" (str. 16) ni podpoglavja o nobenem najdišču. Zelo približno je opisan razvoj v Sloveniji. V prvi vrsti pravi "Sesklo Brodar, qui avait été étudiant de Joseph Bayer à Vienne". S. Brodar je bil res študent dunajske univerze, toda z Bayerjem sta se spoznala šele leta 1928, takoj po odkritju Potočke zijalke. Malo dalje trdi: "... Mitija Brodar, qui succéda à son père à l'Académie des Sciences de Slovénie", kar seveda ni res. Podobno omanjkljiv je prikaz o Bosni in Srbiji.

V poglavju "Le cadre naturel" je mešanica raznih podatkov, potrebnih in nepotrebnih, v nekem neurejenem "redu". Predvsem manjkajo bistveni podatki. Težko si je predstavljati, kakšno sliko dobi bralec, ki bere knjigo kot prvo informacijo. Podatek (str. 21), da so ledeniki "descendus jusqu'à 1000 m", ne drži. Spustili so se precej nižje. Značilno je, da je prvi profil, ki ga omeni pri opisu razvoja (str. 22), profil iz Kadra, ki nikakor ne more biti kronološki temelj. Iz interglaciala in prve polovice würma omeni iz Slovenije le Divje babe in Parsko golobino (str. 23), iz interpleniglaciala le Divje babe (str. 24). Prikaz drugega dela würma začne z ugotovitvijo, da pade ta začetek med interstadiala Philippin in Photolivos, ki sta bila

ugotovljena na jugu Balkanskega polotoka (str. 24). Pri tem citira svojo prilogo 7, na kateri pa začne "Upper pleniglacial" s Krinides II. Iz sobesedila sledi, da naj grški interstadiali veljajo za vso nekdanjo Jugoslavijo, kar ni sprejemljivo. Dokazati pa tega itak ne poizkusi. Še na isti strani zatrjuje, da je v tem času "périod d'expansion des loess que l'on trouve jusqu'au Monténégro dans la Crvena stijena (Brunacker 1975)". Citirani avtor (pravilno z dvojnimi n) na strani 188 piše: "Der lössartige Staub ... deutet auf Einwehung von Lokalmaterial und nicht ... auf Fernmaterial." Sploh ne gre za kakšno plast, ampak za neznatno primes v grušenatih plasteh. V Crveni stijeni publicne ni. Njen podatek na str. 26, da sta v plasti 5 Lukanjske jame Fagus in Fraxinus, ji služi za trditve, da je bila takrat okolica porasla z listavci. Ne pove pa, da nastopa poleg omenjenih dveh vrst še Pinus, in sicer ga je šestkrat več kakor obeh listavcev skupaj.

Poglavje "Le cadre chronostratigraphique" začenja z omembo Šandalje I in pestnjakov Hrvatskega Zagorja. Predstavitvev sedimentov začenja s profilom Crvene stijene, ki ga sumarno povzema po K. Brunnackerju. Vsega ni mogoče komentirati, zato se omejimo le na (str. 35) "tufs volcaniques; hiatus: un dépôt de tufs volcaniques (couche XI) recouvre le sommet de la couche XII. Une période de forte érosion a probablement précédé cette formation". Argumentacije ni nobene. O kakšni eroziji ob koncu ali po koncu odlaganja plasti XII ni bilo videti pri izkopavanju najmanjše sledi. Avtorica je v trditvi uporabila besedo "probablement", toda odtod naprej ta beseda izgine in ostane erozija kot dejstvo. Za navedbo plasti "tufs volcaniques" sledi samo beseda "hiatus" spet brez vsakega argumenta. V naslednjem odstavku piše: "de gros blocs d'effondrement ... forment la base de cette partie de la séquence (base de la couche X)" in naprej "Au-dessus ... il s'agit ... d'un ensemble épigravettien" in to naj bi bil argument za hiatus. Vulkanski pepel se je ulegel na plast XII brez poprejšnje erozije. Takoj po odložitvi pepela je padlo nanj skalovje velikega podora. Plast X se je začela tvoriti šele po podoru. Niti na tem mestu niti nikjer drugje v knjigi, kjer še omenja Crveno stijeno, avtorica ne pove, da je plast X debela več kot dvainpol metra, da je močno ilovnata, kar nobena druga plast ni, in da vsebuje štiri kulturne nivoje. Da gre nad podorom za epigravettien lahko trdi le na podlagi nepoznavanja kulturnih ostankov, kar dokazuje na "Fig. 85", ki bo še omenjena.

O hiatusih govori še na drugih mestih. Zdi se, da je to njena priljubljena tema. Vtis imamo, da izhajajo hiatusi iz upoštevanja izključno absolutnih datacij. Ker jih imamo še razmeroma malo, so vmes presledki, in to so hiatusi. Močno moti tudi, da lahko na več mestih dvomimo, ali avtorica sploh loči stratigrafski hiatus od kulturnega.

Plasti, kadar jih opisujemo, navadno navajamo kakor si sledijo od površinske plasti, ki je največkrat humus, do najgloblje odkrite plasti. Pri opisu Crvene stijene (str. 33) smo videli obrnjen vrstni red, in sicer od najstarejših plasti navzgor. Pri sledečih postajah Betalovem spodmolu (str. 39), Županovem spodmolu (str. 41) in pri Parski golobini (str. 42) navaja plasti od zgoraj navzdol, potem pa pri Divjih bahah (str. 45) vrstni red plasti obrne in se pri naslednji Mokriški jami (str. 46) spet vrne k naštevanju od zgoraj navzdol. Itd. Tako mešanje gotovo ni v prid preglednosti obravnavanih sedimentov.

Na str. 39 piše za Betalov spodmol "Les fouilles y furent menées ... par Sesklo et Mitia Brodar". V resnici je izkopavanja vodil Srečko Brodar.

Opis profila Betalovega spodmola ilustrira z ne najbolje izbranim profilom (Fig. 12). V Betalovem spodmolu je S. Brodar plasti oštevilčil z arabskimi števkami. Za poročilo na kongresu INQUA 1953 neposredno po izkopavanju je stratigrafski razvoj prikazal poenostavljeno, tako da je po več plasti združil v posamezne komplekse plasti, ki jih je označil z rimskimi šteilkami od I do VI. Pri tem je V. kompleks razdelil na dva dela: na V in Va. Kulturne najdbe, ki tudi še niso bile

proučene, je neglede na plasti sumarno predstavil kot kulturne nivoje in jih označil z velikimi črkami od A za najstarejšega do H za najmlajšega. Te tri serije označb ne tečejo enako in kdor najdišča ne pozna dobro, mora biti zelo pazljiv. To ga. Montet-White ni bila. Dodala je en kompleks in govori o "ensemble VI et VII". Zgornje plasti prišteje v "tardiglaciaire" in pozabi, da je v njih tudi kulturni nivo H. Kot enoto opisuje "Ensemble V, horizon G". Kultura G je v Va. Kulturo F, ki zavzema večji del kompleksa V, je preprosto izpustila. Napačno piše "couches F et D". To niso plasti, ampak so kulturni nivoji. Opis kompleksa IV začne z ugotovitvijo "Des phénomènes de ruissellement et d'érosion marquent la limite entre les ensembles IV et V". Majhen vložek (iz mirne vode) naplavljen ilovice je S. Brodarju delal velike težave in je bil poleg močnih krioturbatnih pojavov in še drugih nejasnosti razlog, da ni uspel priti do boljše razlage profila zato je ostalo pri kompleksih. Na to ilovico se nanaša stavek "Anzeichen sprechen dafür, dass der Talfluss hier bei Hochwasser zum letzten Mal so hoch gestiegen ist, dass die Höhle erreicht wurde" v omenjenem referatu. Iz tega je naredila "ruissellement et érosion". Malo dalje je "L'horizon F correspondrait à un interstade, probablement celui de Philippi auquel appartiennent les horizons à pointes à cran dans la région". Konča z ugotovitvijo "Le hiatus entre F et E est donc le plus important puisqu'il correspond à l'interpléni-glaciaire". K temu povejmo, da je v plasteh z izrobljenimi konicami v "regiji" povsod tudi severni jelen. S. Brodar pravi "ist ... mit einem vorschreitenden Kältevorstoss zu rechnen".

Pri opisu III. kompleksa se ji zdi potrebno označiti jamskega medveda kot "espèce froide". Težko bi našli še koga, ki bi trdil isto.

Za riško plast (str. 41) navaja samo, da so bili pri dnu sledovi oglja. Da pa so bili zraven tudi artefakti, sploh ne omeni.

Za najglobljo plast naplavljenega fliša sama pravi "alluvions sableuses de flysch, érodées en surface" in kljub temu dodaja "Des traces de foyers ont été retrouvées au sommet de la couche". V naplavljeni flišni ilovici ni bilo ničesar. Drobci oglja so bili na površini te ilovice. Nekaj vrstic naprej za to najglobljo plast pravi "Mais il ne reste que des lambeaux de ces anciens sédiments". V Betalovem spodmolu je bil ta fliš odkopan dober meter globoko, se pa še nadaljuje v globino. V sosednji Otoški jami je plast istega fliša debela 20 metrov.

Nato naredi primerjavo s Crveno stijeno, češ da so bili v obeh ti stari sedimenti prizadeti z erozijo. Kdor pozna Crveno stijeno in Betalov spodmol, ne bo niti v sanjah prišel do take primerjave. Drugo primerjavo med tema dvema najdiščema najde v hiatusu "l'Aurignacien et le Gravettien manquent". Ta hiatus je verjetno zaradi nepoznavanja najdišča ustvarila v Crveni stijeni. Nato v Betalovem spodmolu, ker ni aurignacijska, negira še gravettien in dobi res imenitno primerjavo. Ker vse kulture najdene nad moustérienom, pripiše epigravettienom, ustvari tudi kulturni hiatus, ki ga je tako svojevoljno in v nasprotju z dejstvi ustvarila že v Crveni stijeni.

Na str. 43 trdi, da so primerjali (kdo?) plast 14 iz Betalovega spodmola s plastmi 8-21 iz Parske golobine. Taka primerjava bi bila nesmiselna in ni nam znano, da bi jo kdo poskusil narediti.

Dalje pravi: "Les couches 6, 5 et 4 de Parska golobina sont comparées aux horizons C, D et E de Betalov spodmol ... elles correspondraient aux oscillations progressives du Würm ancien." To je povzela po F. Osoletu, vendar je prezrla, da gre za primerjavo kulturnih ostankov. Kar zadeva kronološko pozicijo plasti F. Osoletu prišteva spodnje plasti würmu I in plast 4 würmu II z razlago, da se je interstadial würm I/II, ki ni zapustil sedimenta, manifestiral z zlepljenjem zgornjega dela plasti 6 in poizlovljenjem plasti 5. To je pa čisto nekaj drugega! Navedimo še ugotovitev "Enfin, les horizons C et D ... à Županov

... correspondraient donc au niveau B/s de Šandalija". Na videz spoštovanja vredno razpravljanje na taki podlagi nima z realnostjo nobene zveze.

Iz predhodnega razpravljanja pride na str. 44 do naslednjega zaključka: "On registre donc, dans les séquences de Betalov spodmol et de Parska Golobina, un hiatus de près de 30.000 ans". Kaj reči?

Na isti strani podpoglavje Slovenske predalpske jamske postaje, kakor pravi, uvede takole: "Les grottes alpines sont situées sur le versant oriental de la ligne de partage des eaux. Certaines d'entre elles s'ouvrent sur le versant de rivières alimentant le cours supérieur de la Save, aux environs de Ljubljana, les autres font partie du haut bassin de la Drave." Na podlagi te lucidne definicije je izbrala in obravnava Divje babe in Mokriško jamo. Da Mokriška jama ni predalpska, da pa imamo vrsto drugih res predalpskih jamskih postaj, ji očitno ni mar.

Komentar o človeških skeletnih ostankih v poglavju "Les Neandertaliens" prepuščamo antropologom.

Avtorica naj bi poznala vsaj Bosno, toda že pri naštevanju moustérienskih postaj pravi (str. 72) "Deux gisements en grotte de Bosnie centrale, Velika Gradina et Bijambarske Pečine ...". Toda Velika gradina ni jama, pač pa je najdišče na prostem. V citatu je tudi napačno navedena stran. Ko govori o kultu medveda, omenja le Veterinico, ne ve pa za znano najdbo te vrste iz Mornove zijalke in gotovo tudi ne, da je bila pred kratkim ovržena. V predstavitvi moustérienskih industrij ugotovi za Slovenijo, da so z izjemo nivoja D v Betalovem spodmolu in nivoja E v Divjih babah revne postaje. Izvzame edino Špehovko, ki "a livré une bonne collection d'éclats, cassons et nucleus ...". V ilustracijo objavlja dve prilogi (Fig. 30-31). Na prvi je prikazano število orodij in odbitkov v slovenskih moustérienskih postajah (Manjkata Črni kal in Blatni vrh. Ker je po njenem mnenju tudi v Divjih babah moustérien, manjkajo tudi te). Na drugi je prikazano isto za kulturne nivoje Betalovega spodmola. Po tem diagramu je skupno število najdb okrog 1500, v resnici je to število vsaj dvakrat večje. Moti tudi zamenjava znakov. Znak za orodje na prilogi 30 pomeni na prilogi 31 odbitke in narobe. Za "Fig. 30" omenimo še, da Špehovka tako zelo izstopa, ker je upoštevala neobdelane kvarcite. Za avtorico so tudi ti "débitage", v resnici pa z odbitki v drugih postajah nimajo nič skupnega. Podobno tudi v Jami pod Herkovimi pečmi odkritih kvarcitov ni mogoče označiti kot "débitage". Značilen za poznavanje materiala je tudi prikaz Njivic, kjer po njenem diagramu orodij sploh ni! Kaj pa lepo moustériensko strgalo in ročna konica?

Za manj važna poglavja porabi 18 strani, orodje pa obravnava le na dveh in pol. Začne s strgali in na str. 90 pravi "... les raclours doubles sont nombreux, surtout à Divje babe...". V Divjih babah so dvojna strgala redka. Večje število je mogoče doseči le tako, da razne nekoliko retuširane odbitke deklariraš za strgala ali celo za dvojna strgala. Med najdišči z največ strgali omeni "Vindija (couche G3), Betalov spodmol (couches c et d) et Krapina". Da je pravilno C in D ter da to niso plasti, je še komaj omembe vredno. Piše tudi "... les pièces à retouche de type Quina sont exceptionnelles". Ne bomo pregledovali, koliko je primerkov s stopnjevito retušo, kakor mi navadno pravimo, v Vindiji in Krapini. Za zavrnitev izrečene trditve zadostuje že pregled artefaktov Betalovega spodmola. Tudi trditve, da so nazobčana orodja dobro zastopana v Divjih babah, za katere celo pravi (str. 91) "... une industrie à denticulé (Divje babe)", ne drži. Nazobčani orodj je precej premalo za tako oznako. Čudno zveni stavek (str. 91) "On ne connaît pas d'exemple d'utilisation de la technique Levallois au Würm II en Slovénie et Croatie", saj takrat srednjega paleolitika ni več, ampak že živi mlajši paleolitik. Na str. 91 je tudi stavek "Selon Basler, le 'Prémoustérien' se caractérise par la présence de nucléus et d'éclats à talon facetté de technique levallois". Nekaj vrstic dalje v naslednjem odstav-

ku pa beremo "... on peut ranger le Levallois-moustérien de la Crvena stijena dans le même ensemble que l'industrie du niveau de base de Betalov". Prvič v Crveni stijeni ni levallois-moustériena, saj je sama napisala, da gre za pre-moustérien. V Betalovemu spodmolu je levallois-moustérien (B), toda ne na dnu, ampak nekaj metrov višje v plasteh, ki so datirane v interglacial. A kremlosto blizu dna klastičnih sedimentov označujemo kot pre-moustérien in jo uvrščamo v riško poledenitev. Za omenjene plasti Crvene stijene je sama že prej (str. 34) ugotovila, da pripadajo riški poledenitvi. Mešanje pre-moustériena in levallois-moustériena in riške poleditve ter interglaciala je znak neresnega dela. Že na str. 47 je napisala: "Les niveaux à industries des couches 6 et 7 / mišljena je Mokriška jama/ sont attribués à l'Olchévien comme ceux de la grotte de Potočka Zijalka, dont la séquence est comparable à celle de Mokriška (Brodar & Bayer 1928)." V citirani publikaciji je obravnavan izključno zadnji del Potočke zijalke, saj izkopavanje pri vhodu leta 1928 sploh še ni bilo. Plasti iz ozadja Potočke zijalke pa niso primerljive s plastmi Mokriške jame. V poglavju o kronostratigrafiji se samo z navedenim stavkom dotakne Potočke zijalke. Dejstvo, da je Potočka zijalka temelj kronologije ne samo za Slovenijo, ampak mnogo širše in da je zaradi tega njena bogata kulturna ostalina še toliko več vredna, za avtorico ne obstaja.

V začetku poglavja o mlajšem paleolitiku (str. 97) beremo pojasnilo, da je Bayer dal koščenim konicam s celo bazo "le nom de 'pointes de Mladeč' ou pointes de Lautsch si l'on suit la transcription allemande, du nom de la grotte de Moravie où Szombathy avait découvert des pièces semblables vers 1902". Mladeč ni jama. Jama se imenuje Bočkova dira ali Fürst Johanns Höhle "si l'on suit la transcription allemande". V naslednjem stavku je napisala "... Bayer introduisait le terme d'Olchévien" pour désigner les industries à pointes de Mladeč des grottes de Potočka et Mokriška que Brodar venait de mettre au jour." O Mokriški jami Bayer ni nič pisal, saj je bila odkrita šele četrto stoletje po njegovi smrti. Brodarja sta dva, eden je odkril Potočko zijalko, drugi pa Mokriško jamo. Če je hotela kar posplošiti, bi morala dati imenu množinsko obliko. In sledeči stavek "Il évitait ainsi de les classer au nombre des variantes de l'Aurignacien, ou du Moustérien ...". Kakšno neznanje! Aurignacien ali moustérien za Bayerja nikoli ni bilo vprašljivo. Znano je (komur pač je), da je najdbe iz jame Drachenhöhle pripisoval aurignacien, ko so drugi še mislili, da gre za moustérien. Veliko število koščenih konic v Potočki zijalki je bilo za vse dovolj prepričljivo, da gre za mlajši paleolitik. Večina je bila takrat mnenja, da spada aurignacien v mrzlo dobo. Za Bayerja, ki se je boril za svoje mnenje, da je aurignacien v Srednji Evropi toplodoben, je bila Potočka zijalka, v kateri življenje v poledenitvi ni mogoče, dokaz, ki mu ga ni bilo mogoče več spodbiti.

Zanimivo je, da kardinalne kronološke pozicije Potočke zijalke tudi v poglavju "Le contexte chronologique" sploh ne omenja. Namesto tega privleče na dan (str. 99) spet fiktivno erozijsko fazo v Crveni stijeni in svoje hiatuse in že je pri aurignacien v bosanskem Lušičju ter ugotovi "il n'y a rien entre ce niveau et le Moustérien de Zobište qui est antérieur au premier Pléniglaciaire".

Dalje beremo: "Les trois niveaux 3, 5, 7 de la Potočka zijalka sont bien en place, et les pièces qui en proviennent constituent des séries fiables." V plasti 3 so samo znaki, da je človek takrat še obiskal Potočko zijalko, ni pa bilo v tej plasti nobenega artefakta kaj šele cele serije. Zdi se ji pomembno, da so te plasti ločene s sterilnimi plastmi (4 in 6) in trdi, da je v Mokriški jami enako. To pa ne drži, saj plasti 7 neposredno sledi plast 6. Zmešnjavo v Vindiji in Veliki pečini pustimo ob strani. Omenimo pa, da je na str. 101 napisala, da se koščne konice s celo bazo pojavljajo v južni Nemčiji in navede Weinberghöhle, Grosse Grotte in Vogelherd. Od treh naštetih najdišč jih je v Vogelherdu res precej, v Grosse Grotte

le dve, v Weinberghöhle pa ni nobene. Kje so pa vsa druga nemška najdišča in kje avstrijska, češka, slovaška, poljska, madžarska, bolgarska in italijanska. Niti ne omeni, da v številnih najdiščih nastopajo vmes tudi konice s precepljeno bazo, čeprav je to pomembno za srednjeevropski aurignacien. Pri obravnavi Vindije in Velike pečine te konice le omeni. Ne omeni pa take konice iz Potočke zijalke in ne tiste iz Mokriške jame.

Na str. 104 beremo: "La série de Potočka totalisant 42 pièces entières et 39 fragments." To seveda ni res. Toliko konic je bilo odkritih na koncu jame ob zadnji steni. Naša ocena koliko je celih konic in koliko je fragmentov je precej drugačna. Skupno je bilo v Potočki zijalki odkritih 127 koščenih konic (velja za čas, ko je pisala besedilo, danes jih imamo že 130). Da so na tretjini konic urezane črtice, da obstajajo tudi spirale, da je bil odkrit tudi prototip šivanke, je za avtorico španska vas. Najbrž lahko rečemo, da je višek tale ugotovitev (str. 105): "Ces pièces sont surtout en fait nouveau dans le répertoire technologique du Moustérien final ..."

Za Mokriško jamo in Potočko zijalko pravi na str. 47: "On peut supposer que l'ensemble se rapporterait à l'épisode de Kesselt (28.000-29.000 B.P.), mais il pourrait aussi être le résultat d'épisodes plus anciens - Stillfried B (30.000-31.000 B.P.) ou même Pod Hradem (33.000 B.P.)." Na str. 101 pa pride do sklepa, da "... les sagaies losangiques font leur apparition dans la région entre 35.000 et 40.000 B.P. ..." Na ta način jemlje verodostojnost svoji slepi veri v absolutne datacije.

V poglavju o kamenem orodju ne upošteva Potočke zijalke. Po obravnavi Vindije je omenjena le v temle stavku (str. 107): "Il y avait également plusieurs racloirs convergents et racloirs transversaux de facture moustérienne à Potočka et à Velika Pečina. Ainsi, le caractère archaïque des industries ..." Zakaj ni omenila ročne konice, če je že hotela prikazati arhaičnost kamene kulture, si lahko razložimo le tako, da je sploh ne pozna. Ali to velja tudi za vse mlajšepaleolitske tipe? O njih ni nobene besede, jih je pa toliko, da še nihče ni podvomil o pripadnosti aurignacien.

Omenimo še stavka (str. 108) "Il faut donner raison à Bayer qui ... reconnu le caractère particulier de ces industries ... avec des éléments nouveaux: pointes bifaciales, sagaies et quelques outils sur lame. On continuera donc à désigner cet ensemble sous le nom d'Olchévien ..." Njen olševien je nekaj povsem drugega, kakor je bil Bayerjev. Za ilustracijo povejmo, kaj je res naredil Bayer. Primerjal je postaje Mamutovo jamo pri Krakovu, Bočkovo diro pri Mladeču, Wildhaus pri Steedenu, Badlhöhle pri Pegau, Drachenhöhle pri Mixnitzu, Bukovac pri Delnicah s Potočko zijalko in ugotovil njihove skupne lastnosti: orodje je predvsem iz kosti, kameno orodje je maloštevilno, nakazuje pa odbijanje ozkih klin, vodilni tip je mladeška konica, katere baza ni nikdar precepljena, posebna značilnost so preluknjane kosti in vselej gre za jamske prebivalce. Na podlagi teh značilnosti je postavil olševien. Od navedenih sedem jam jih avtorica pet sploh ne omeni, eno pa z napačnim imenom. Iz teh podatkov je razvidno, da Bayerjeva dela in njegovih naziranj in še posebej njegovih izhodišč ne pozna. Na toliko napačnih predpostavkah zgrajeno razlaganje in sklepanje je brezpredmetno.

Po Bayerju so prihajale na dan nove najdbe (do danes okrog 30 novih najdišč) in novi podatki. Počasi so njegovi argumenti izgubljali svojo moč. Že leta 1971 sem napisal, da noben Bayerjev argument ne drži več in da olševien ni. Omenjeni članek je eden od tistih treh, za katere se ji je zdelo vredno, da ga citira. Da bi pa tudi prebrala, kaj tam piše, je pa očitno prevelika zahteva.

Po takem začetku tudi nadaljevanje v poglavju, ki ga je naslovlila "L'Aurignacien typique", ne more biti boljše. Prvi stavek tega poglavja zelo apodiktčno postavlja stvari na svoje mesto (str. 110): "Un aurignacien typique succède à l'Olchévien entre 28.000 et 27.000 B.P." Kako lahko nekdo, ki mu vsa kronologija temelji na absolutnih datacijah, ob številnih drugačnih

datacijah aurignaciens to napiše, je uganka. Ker je aurignacienske postaje že uporabila, pride do žalostnega zaključka (str. 111): "L'Aurignacien manque en Slovénie ..." Zato zveliče skupaj mešanico postaj, med njimi tudi najdbe iz okolice Vršca. Za najdišče Kamen blizu Doboja pravi: "L'industrie à grattoirs carénés de Kamen était mélangée à du matériel de l'âge du Bronze." Pri izkopavanju, pravzaprav pri prekopavanju uničenih sedimentov, ki sem ga opravil skupaj z Baslerjem leta 1951, nismo našli nič bronastodobnega. Najdbe je objavil S. Brodar in kdor se hoče prepričati, da to ni "industrie à grattoirs carénés", naj pogleda objavljene artefakte.

Pri obravnavanju orodja (str. 120) njenega "aurignacien typique" navede postaje Malo gradino, Kamen, Vindijo, Veliko pečino, bolj pa upošteva le postaje Lušcič, Šandaljo, Vrhenko in At. Pri vseh poudarja vlogo gredljastih praskal. Že izrečena pripomba o gredljastih praskalih v najdišču Kamen temu poudarjanju ne daje posebne teže. Na prilogah 57a, 57b, 59, 60, 61, 63 in 65 predstavlja tipološke diagrame orodij in sklepno ugotovi (str. 120): "Nous sommes donc en présence de plusieurs faciès aurignaciens". Ta trditve je na zelo šibkih nogah, ker gre, kakor sama ugotovi, za maloštevilna orodja enkratnih in kratkih obiskov.

Ker ugotovi na str. 121, da "Le Gravettien proprement dit, qui se situe dans le temps entre 27.000 et 22.000 B.P., est absent des territoires de l'ancienne Yougoslavie", je naslednje poglavje že "L'Épigravettien ancien". Tega definira takole: "Le terme d'Épigravettien ancien est utilisé ici pour désigner le contenu archéologique des niveaux attribués à la période du dernier maximum glaciaire, entre 20.000 et 16.000 B.P." Znano je, da obstaja med kulturnimi označbami tudi izraz epipaleolitik. Prepona epi- pomeni, da je paleolitik sicer že končan, da pa vendarle gre še za paleolitik. Znano je tudi, da so ravno iz tega premisleka nekateri začeli označevati celo mezolitik z izrazom epipaleolitik, saj se v mezolitiku, ki je sicer samostojna doba, še nadaljuje paleolitski način življenja. Ker pri nas traja gravettienška kultura do konca paleolitika, rečeno velja za gravettien. Dati kulturam med 20.000 in 16.000 oznako epi-je popolnoma zgrešeno. Pri nas bi v epigravettien (čeprav ga poimenuje 'ancien') lahko uvrstili Meriševo in morda Poljšiško cerkev, nikakor pa ne Jame v Lozi in Ovčje jame pa tudi Ciganske jame ne.

Mnogo bi se še dalo reči; tudi o poglavju "L'Épigravettien final", v katerega uvršča tudi naši postaji Županov spodmol - zgornji nivo in Lukenjsko jamo (str. 137), čeprav, kakor sama prizna na str. 141, nastopa še severni jelen. Itd. Enako tudi o zadnjem poglavju "Épilogue", ki povzema na napačnih predpostavkah postavljene sklepe.

Omeniti moramo še zelo značilen seznam uporabljene literature in njeno uporabo. V tekstu so citati, ki jih med literaturo ne najdemo. Npr. str. 9: Benac, Garasanin & Tasic 1971, str. 11: Malez & Osole 1971 in na str. 123: Šercelj & Culiberg 1985. Mogoče je le tiskovna napaka na str. 92: Basler 1979, 369-371. Pravilna zadnja številka je 370. Podobno na str. 42 "Osole 1990", kjer je pravilna letnica 1960. Na str. 149 pravi "... par Brodar ..." kar je pomanjkljivo, saj sta dva. Pri omenbi Črnega kala na str. 73 citira "Brodar 1958", kar je pri imenu spet nejasno, v literaturi pa pri S. Brodarju leta 1958 najdemo poročilo o izkopavanju v Jami v Lozi. Vuković je začel izkopavanja v Vindiji leta 1928 in ne 1935, kakor je napisano na str. 48.

V bibliografiji je vseh navedenih del 169. Od tega odpade na vse avtorje s področja nekdanje Jugoslavije 56 del, torej le ena tretjina. Po posameznih avtorjih je število uporabljenih del takole: Basler 8, Brodar M. 3 (eno z Bencem), Brodar S. 3 (eno z Bayerjem), Gorjanović 2, Malez 19, Osole 12, Petru S. 1, Pohar 2, Radovanović 2, Turk-Culiberg-Dirjee 1 in Vuković 3. Kdor ne pozna situacije, mora pač zgornje številke kot pokazatelj dejavnosti in pomembnosti posameznih avtorjev vzeti resno. V okviru kritike ni mogoče pojasniti vseh

nesmislov tega izbora in prikazati dejansko stanje. Kot kuriozitetu povejmo le to, da je eno od treh del S. Brodarja formalno poročilo za Letopis Akademije o eni akciji v Jami v Lozi, ki obsega 38 vrstic. Kdor upošteva le navedena dela, dobi kaj klavno sliko o paleolitu bivše Jugoslavije; takšna je tudi obravnavana knjiga.

Lahko rečemo, da je knjiga bogato ilustrirana. Ob 153 straneh besedila je kar 89 povečini celostranskih slik, risb, profilov, diagramov. Na "Fig. 44" sta Potočka zijalka in Mokriška jama narisani ob izviru Save, ena južno in druga severno. Jama Istállósko, ki ni daleč od Blatnega jezera pa daleč na Slovaškem. Zelo preseneča, da so kljub velikem številu ilustracij kameni in koščeni artefakti prikazani le na 25 risbah. Vseh predstavljenih predmetov je 226. Takoj se postavi vprašanje kakšen je izbor, da je možno z 226 artefakti prikazati ves paleolitik stare Jugoslavije. Pregled pokaže zanimiva dejstva. Avtorica je pri izkopavanjih sodelovala le na treh (!) najdiščih. Iz teh treh najdišč (Kadar, Lušcič, Zobište), ki so mimogrede povedano vsa v Bosni, je objavila 81 kamenih artefaktov. Od bosanskih najdišč predstavlja še Badaň s 24 predmeti, kar pomeni, da odpade na Bosno 105 predstavljenih artefaktov. Iz vseh ostalih najdišč, med katerimi so tudi vsa res pomembna najdišča, je predstavila le 121 artefaktov. V tej številki so zajete tudi koščene konice, ki jih Bosna nima. Iz Hrvaške je predstavljeno 88 kamenih artefaktov in 16 koščenih konic. Za vse druge postaje ostane še 13 risbic in s temi predstavlja 17 metrov debelo serijo 27 plasti (V - XXXI) Crvene stijene, od katerih so skoraj vse tudi kulturne. Na "Fig. 85", ki kaže teh 13 artefaktov, je spodaj napisano "Crvena stijena: outillage". Navedbe iz katere plasti je kaj, ni. Res prvovrstna informacija. Toda to še ni vse. Spodaj so prikazane štiri kline z zajedami, tri praskala in eno strgalo. Ker mezolitika v besedilu sploh ne obravnava, za bralca to pomeni, če mu že ne pove, iz katere plasti so, vsaj to, da so ta orodja paleolitska. V resnici pa so iz plasti 4 in so mezolitska. Ves paleolitik Crvene stijene je torej prikazan le s 5 predmeti. Ponovno moramo reči: to še ni vse. Tip praskala, kakršno je drugo v zgornji vrsti, v Crveni stijeni ne nastopa. Močno dvomimo, če so tudi ostali štirje artefakti res iz Crvene stijene.

Omenimo še naslednji črtež Fig. 86, na katerem prikazuje število posameznih tipov orodja iz Crvene stijene, in sicer kar skupno za šest plasti od X do V, torej za 9 kulturnih nivojev, to je za ves drugi del würma. Navaja pa sledeče tipe: "lam. à dos, fragments, dos tronqués, segments, triangles, trapèzes, géométriques". Kje so pa drugi tipi? Zakaj fragment, saj to ni tip? Če ima že trapez, trikotnik in segment, zakaj še rubrika "géométriques"? Pri tem je treba povedati, da so to mezolitski tipi, mezolitika pa v knjigi sploh ne obravnava. Morda omenimo še to posebnost mezolitika Crvene stijene, da geometrično oblikovanih orodij nima. Najden je bil en sam trapez, toda ne v mezolitski plasti pač pa v plasti 9. Spuščati se podrobno v vse napake tega histograma nima smisla. Nekaj pa le zasluži omembo. V histogramu vidimo močno zastopnost "lam. à dos" v plasti X. V tej plasti nožičkov s hrbtnom sploh ni! Najdb iz štirih kulturnih nivojev plasti X sploh ne omenja, kot da jih ni. Od najdb 12 metrov debele serije srednjega paleolitika v Crveni stijeni je na Fig. 29 le histogram števila najdb po posameznih plasteh, ni pa prikazan niti en sam artefakt.

In kako je v ilustracijah predstavljena Slovenija? Na Fig. 46 so štiri koščene konice iz Potočke zijalke in to je vse, saj iz vseh naših postaj ni niti enega kamenega artefakta. Imenitna informacija za bralca, ki našega paleolitika ne pozna. Kdor ga pozna pa nekaj vendarle najde, čeprav je skrito pod drugim imenom. Na Fig. 49, ki ima podnapis "Veterničica: sagaie et outils sur lame", je koščena konica s precepljeno bazo iz Mokriške jame, zraven nje pa sta dve klini iz Potočke zijalke. Lep dokaz, da avtorica ne pozna niti Veternice niti Mokriške jame pa tudi Potočke zijalke ne.

Navedli smo veliko stvarnih napak. Ne vseh vendar pa dovolj, da se vidi, na kakšni podlagi sloni sklepanje. Nešteto odstavkov bi bilo treba komentirati, vendar to ni mogoče.

Izid te knjige je velika nesreča. Ker je pisana v francoščini in je izšla v Franciji, jo bodo mnogi brali in ji verjeli. Ali bo sploh mogoče kdaj popraviti napačno sliko, ki jo knjiga daje? Sežiganje knjig je nekulturno dejanje, toda če bi kdo sežgal naklado te knjige, bi mu ne mogli zameriti.

Mitja BROADAR

Paul Mellars: *The Neanderthal legacy*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1996. 471 strani, slike.

V zadnjih nekaj letih lahko spremljamo celo serijo izdaj knjig, ki se ukvarjajo s problematiko neandertalcev (C. Stringer, C. Gamble: *In Search of the Neanderthals*, 1993; E. Trinkaus, P. Shipman: *The Neandertals*, 1993; J. Shreeve: *The Neanderthal Enigma*, 1995; I. Tattersall: *The Last Neanderthal*). Večino teh knjig so napisali antropologi in kot je že iz nekaterih naslovov razvidno, je zanje najpomembnejša filogenetska uvrstitev neandertalcev v evolucijsko shemo pokolenja, katerega edini preživeli ostanek predstavlja naša vrsta. Arheološko gradivo in členitev njegove časovne uvrstitve zasedata v teh publikacijah le obrobno mesto, ki ima vselej vlogo povezovalnega elementa s starejšimi in mlajšimi vrstami hominidov oziroma z materialnimi ostanki njihovih dejavnosti.

Pričujoča knjiga predstavlja popolno nasprotje tem pristopom. Cilj obravnave knjige je gradivo, ki je podvrženo arheološkim analizam, in avtor v vsej knjigi sploh ne omeni antropološke debate o tem, ali je neandertalec podvrsta vrste *Homo sapiens* ali pa je samostojna vrsta *Homo neanderthalensis*, ki v zadnjih nekaj letih ogreva duhove bioloških sistematikov. Neandertalci so v knjigi predstavljeni kot naši najbližji izumrlji sorodniki, analizirani so na podlagi dejstev in tudi teoretične debate procesualne in postprocesualne arheologije zadnjih let so kar se da potisnjene ob rob. "So be it!" zaključuje avtor uvod, ki ima zaradi teoretične razlage avtorjeve interesne opredelitve vrednost prvega poglavja, ter preide k stvari.

V drugem poglavju (*The Environmental Background to Middle Palaeolithic Occupation*) je knjiga podobna vsem svojim predhodnicam, začne se namreč z opisom ekološkega ozadja srednjepaleolitske poselitve Evrope. Podatki časovno nekoliko presežejo nadaljnji okvir opisa in zaobjamejo časovni interval od izotopske stopnje 6 do 3, na podlagi razmerja kisikovih izotopov ^{18}O in ^{16}O v globokomorskih usedlinah. Ti predstavljajo osnovo, h kateri so dodani pelodni podatki iz vrtn in zahodni in južni Evropi, do stopnje 3. Pelodni podatki iz posameznih najdišč predstavljajo le dopolnilni material, ki natančneje orisuje mikroekološke razmere najdišč v času nastajanja sedimenta na danem najdišču. Natančneje avtor razdeli zadnji glacialno-interglacialni cikel na zadnji interglacial (126 000 do 118 000 BP), na zgodnje glacialno obdobje (118 000 do 75 000 BP) in srednje glacialno obdobje (75 000 do 25 000 BP), pri čemer še posebej izpostavi nepravilna kratka klimatska nihanja, dokumentirana v podatkih stopnje 3 v shemi razmerja kisikovih izotopov ^{18}O in ^{16}O v globokomorskih usedlinah (med 60 000 in 25 000 BP). Nasploh v nadaljnjem delu avtor pri prikazovanju časovne razporeditve ne uporablja tradicionalnih glacialnih shem, ampak uporablja novejšo izotopsko stopnjo globokomorskih usedlin.

Kot dodano pojasnilo prikaže tudi spremembe višine morske gladine, ki so dokumentirane po vsem svetu, in odlaganje puhlice v severni Evropi. Tako zaobjame klimatsko dogajanje severne zemeljske poloble, kot delno referenco za v knjigi obravnavano območje pa prikaže rezultate klimatskih analiz sedimentov najdišča Combe Grenal. Od tu dalje se obseg opisa

nega prostora skrči in nadalje se avtor ukvarja le še z območjem zahodne Evrope - v bistvu jugo-zahodne Francije z obrobni pokrajinami.

Tretje poglavje (*Stone Tool Technology*) lahko nekoliko zmede bralca, ki ni vajen branja paleolitske literature, in se najprej znajde v vrtincu kratic in izrazov, ki mu ne povedo prav veliko. Vendar je to poglavje osnova vsemu poznavanju problematike kamnitih orodij. Gre za temeljno predstavitev redukcijske sekvence (v francoščini *chaîne opératoire*, ki ga nekoliko neposrečeno prevajajo v angleščino kot *lithic reduction*). Sistematično so povzete različne oblike levallois in ne-levallois tehnik odbijanja. Kot posebnost so obravnavane tudi tehnike izdelave klin, ki so grobo razdeljene na klasično levallois tehniko, specializirano levallois tehniko in ne-levallois tehniko izdelave klin, ki so podobne tehnikam odbijanja iz mlajšega paleolitika.

Četrto poglavje (*Tool Morphology, Function and Typology*) obračuna z nekaterimi dogmami morfologije, funkcije in tipologije kamnitih orodij. Obširna tipologija kamnitih orodij srednjega paleolitika je skrčena na generalne skupine, pri katerih avtor prikaže njihove skupne lastnosti ter rezultate najnovejših spoznanj. Strgala, koničaste oblike, nazobčana orodja in orodja z izjedo, noži s hrbtom, redkeje oblike in bifacialna orodja so strnjena v enotno skupino orodij, ki predstavljajo artefakti zbir srednjega paleolitika. Različne vrste moustériena pa se ločujejo glede na spremembe zastopanosti določenih skupin orodij in glede na njihovo izdelavo v skupkih. Pri tem avtor ne more zaobiti dejstva, da nekatera orodja predstavljajo značilnosti skupin, ki so kronološko (moustérien z acheuléensko tradicijo - v nadaljnjem tekstu - MAT, z noži s hrbtom in srčastimi pestnjaki) ali geografsko omejene (listaste konice v srednji in vzhodni Evropi in vaskonijski sekirasti pestnjaki v Pirenejih in severo-zahodni Španiji). Skok v mlajši paleolitik pa predstavljajo châtelperronienske konice in uluzianski krožni segmenti, ki imajo za razliko od nožev s hrbtom, kjer retuširani hrbet sledi obliki roba odbitka, načrtno, z retušami spremenjeno obliko retuširanega hrba.

Peto poglavje (*The Procurement and Distribution of Raw Materials*) nam nudi vpogled v razmerja med surovinami z različnih nahajališč na arheoloških najdiščih ter podaja možnosti za rekonstrukcije procesov pridobivanja surovin za izdelavo kamnitih orodij. Osnovno območje analize je spet Périgord, in to predvsem zaradi svoje bogate raznovrstnosti surovin za izdelavo orodij in dobrega geološkega poznavanja teh virov, tako da natančna prostorska umestitev vsakega odbitka ni več nikakršna težava. Tako je mogoče izvor surovin za orodje razdeliti na tri stopnje, lokalni material, ki izvira iz neposredne okolice najdišča (do 5 kilometrov) in predstavlja med 70 in 98 % surovine, uporabljenega pa je 1 do 5 %, vmesni (viri so oddaljeni 5 do 20 kilometrov) in predstavlja 2 do 20 % surovine, uporabljenega je 10 do 20 %, in oddaljeni material, ki izvira z ležišč, oddaljenih 30 do 100 kilometrov, predstavlja 0 do 5 % materiala na najdiščih in je med 75 in 100 % obdelan. Prenašanje na večje razdalje bi bilo v s surovinami za izdelavo orodij bogatem Périgordu neumnost, ki jo avtor primerja z angleško frazo "Nositi premog v Newcastle". Taki načini pridobivanja surovine pogojujejo tudi nastanek najdišč, kot je Lascabanes, kjer so odkrili večje število gomoljev, ki so imeli korteks spraskan ali pa je bil odbit prvi testni odbitek, s katerim so se informirali o preperelosti prodnika in njegovi uporabnosti za nadaljnjo obdelavo. Vprašanje pridobitve materialov se prav tako postavlja, ko gre za "eksotične" materiale, odkrite na najdiščih. Arheološki modeli predpostavljajo, da so pripadniki ene skupnosti načrtno izkoriščali surovine na oddaljenih lokacijah; rezultat bi bil podoben, če bi te lokacije predstavljale prostore aktivnosti v različnih letnih časih in so z njih prinašali orodja v centralno najdišče, ki naj bi delovalo kot bazni tabor skupine, ali pa je analizirani skupek zgolj ostanek delovanja različnih skupin z različnih območij,